

ГАРМОНІЗАЦІЯ ТЕРМІНОЛОГІЇ ЩОДО ЯДЕРНОГО ПРИЛАДОБУДУВАННЯ

Б. Гриньов, академік НАН України, директор,
В. Любинський, завідувач відділу метрології,
В. Тарасов, кандидат технічних наук, завідувач відділу,
Н. Молчанова, кандидат технічних наук, старший науковий співробітник,
О. Богомолова, провідний інженер,
Л. Ламааши, провідний інженер,
 Інститут сцинтиляційних матеріалів, м. Харків

ГАРМОНИЗАЦИЯ ТЕРМИНОЛОГИИ ПО ЯДЕРНОМУ ПРИБОРОСТРОЕНИЮ

Б. Гринев, академик НАН Украины, директор,
 В. Любинский, заведующий отделом метрологии,
 В. Тарасов, кандидат технических наук, заведующий отделом,
 Н. Молчанова, кандидат технических наук, старший научный сотрудник,
 О. Богомолова, ведущий инженер,
 Л. Ламааши, ведущий инженер,
 Институт сцинтилляционных материалов, г. Харьков

HARMONIZATION OF TERMINOLOGY CONCERNING NUCLEAR DEVICE BUILDING

B. Gryniiov, Academic of National Academy of Sciences of Ukraine, Director,
 V. Liubynskiy, Metrological Department Chief,
 V. Tarasov, Candidate of Technical Sciences, Department Chief,
 N. Molchanova, Candidate of Technical Sciences, Senior Researcher,
 O. Bogomolova, Leading Engineer,
 L. Lamaashi, Leading Engineer,
 Institute for Scintillation Materials, Kharkiv

Вступ України до Світової організації торгівлі та її наміри щодо більш тісної інтеграції з Європейським Союзом зобов'язують країну адаптувати свою систему технічного регулювання, яка охоплює стандартизацію та сертифікацію, до міжнародної, у тому числі європейської практики. При цьому впровадження міжнародних стандартів дає змогу виробникові не лише підвищити якість вітчизняної продукції на підставі виконання міжнародних

У статті розглянуто проблеми перекладу термінів, стосовних ядерного приладобудування, та гармонізації національних термінів з міжнародними та європейськими з метою удосконалення відповідних нормативних документів. Застосування гармонізованих термінів спрямоване на підвищення конкурентоспроможності приладів, що випускаються в Україні для атомної енергетики.

вимог, але й правильно вибрати шляхи перебудови виробництва, поліпшення його організації, удосконалити технологію, систему управління якістю. ►

На сучасному етапі головне завдання державної політики України у сфері стандартизації — запровадити досвід розвинених країн у національну економіку й усунути технічні бар'єри на шляху українських товарів на світовий ринок.

Саме тому сучасна українська наука повинна звернути особливу увагу на гармонізацію науково-технічної термінології з відповідною термінологією міжнародних стандартів. У цій статті розглядається термінологія, пов'язана з розробленням й упровадженням приладів для атомної енергетики, атомної техніки та безпекою атомних станцій.

В Україні існує понад 700 чинних термінологічних стандартів. Але оскільки наука постійно рухається вперед, то з'являються і нові поняття, які потребують нових термінів, створених на національному мовному підґрунті або запозичених з інших мов разом із поняттям. Необхідно зазначити, що деякі галузі, зокрема атомна техніка, майже не отримують нових сучасних гармонізованих стандартів, а стандарти до 1992 року видання не повною мірою відповідають сучасному розвитку цієї галузі.

Науково-технічні співробітники повинні мати можливість користуватися україномовними стандартами, але на цей час існує проблема з українською сучасною термінологією, яка пов'язана з відсутністю придатних українських термінів, погоджених фахівцями у певній галузі, через відсутність достатнього фінансування для розроблення національних термінологічних стандартів. Під час розроблення нових стандартів на терміни велика відповідальність покладається на технічні комітети стандартизації, служби стандартизації, фахівців, які розглядають проекти цих стандартів.

Таким чином, сьогодні існує нагальна потреба у гармонізації національних стандартів з міжнародними та європейськими та виробленні нових українських термінів.

Вітчизняна система стандартизації характеризується такими особливостями: обмежене фінансування робіт зі стандартизації і, як наслідок, недостатні темпи гармонізації національних стандартів з міжнародними та європейськими і, відповідно, застарілість фонду стандартів, низька зацікавленість галузевих установ та організацій у розробленні стандартів, практична відсутність робіт зі стандартизації термінології. Тому актуальність цього питання на даний час є безперечною.

Стосовно стандартів на термінологію в галузі атомної техніки — це понад 20 стандартів, які було розроблено до середини 80-х років і які на сьогодні є морально застарілими. За останні 10 років не було розроблено жодного документа.

Гармонізацію завжди необхідно починати на рівні понять і продовжувати на рівні термінів. Поняття

й терміни у міжнародних стандартах призначені для міжнародного використання. Однак це не означає, що їх можна використовувати у незмінній формі в тому чи іншому національному контексті. Цей принцип стосується й офіційних мов ISO на різних національних рівнях.

Основою системи технічної документації в будь-якій предметній сфері є стандарти на терміни та визначення, які повинні достатньо повно та несуперечливо описувати цю сферу в її сучасному розумінні. Іншими словами, термінологічні стандарти повинні забезпечувати суб'єктам, які обмінюються в цій предметній сфері інформацією, однозначне та несуперечливе розуміння цієї інформації.

Розвиток термінів і понять у кожній мові або мовному співтоваристві є різним і залежить від соціальних, економічних, культурних і лінгвістичних чинників. Відмінність паралельних систем понять з одного боку та подібність на рівні термінів з іншого призводять до непорозумінь у міжнародному спілкуванні. Термінологічна робота базується на поняттях, оскільки:

- відмінності між поняттями не завжди виявляють на рівні термінів;
- аналогічність на рівні термінів у різних мовах необов'язково означає, що визначені цими термінами поняття є аналогічними.

Слово «термін» походить від латинського «*Terminus*» — імені давньогрецького бога, якого вважають захисником меж та межових знаків. Зараз у перекладі з латинської «*terminus*» означає «границя», «межа». Тому слово «термін» — це обмеження, відокремленість використання. Відомий письменник Бернард Шоу свого часу визначав термінологію як «змову утаємничених», підкреслюючи цим замкнене, різко обмежене коло поширення спеціальної лексики, яку можуть використовувати лише обрані, ті, хто знає специфіку тієї чи іншої галузі наукових знань. Виявлення розбіжностей у системі понять, які виражають термінами вихідної та перекладної мови, — найважливіший крок на шляху міжмовної гармонізації терміносистем, що забезпечує вирішення проблем перекладу термінів у сферах їхнього функціонування.

Гармонізацію понять визначають як цілеспрямовану діяльність, що дає змогу усунути (або знизити до прийнятного рівня) відмінності, які стосуються різних понятійних систем, що описують один і той саме об'єкт стандартизації. Гармонізують поняття не лише в рамках систем понять, виражених різними мовами, але і в рамках однієї мови. Під гармонізацією термінів розуміють цілеспрямовану діяльність, у результаті якої одне поняття в різних мовах позначають термінами, що відображають одні й ті самі ознаки поняття або мають однакову форму.

resolving time — роздільний час, *live time* — час життя. Але іноді сліпе калькування, введення до стандартів англіцизмів замість правильних українських термінів ускладнює появу якісних гармонізованих нормативних документів, тому тут треба особливо уважно добирати відповідники.

4) Нерідко словник не дає прямого відповідника англійському терміну. У цьому випадку ми вдалися до описового перекладу, який точно передавав зміст: *fuel channel activity comparator* — вимірювальний пристрій, який автоматично порівнює концентрацію продуктів ділення у кожному паливному каналі.

Під час перекладу віддавали перевагу словам українського походження. Наприклад, *industry* — «промисловість» замість «індустрія».

Особливі труднощі виникали тоді, коли одному англійському терміну відповідали декілька українських. Наприклад, *switch* — вимикач, перемикач, комутатор; *assembly* в розділі, що стосується детекторів та вимірювальних засобів, слід перекладати як «збірка», «вузол», «блок», а в розділі, що стосується обладнання АЕС, — «устаткування».

У процесі перекладу терміна зазвичай виділяли два етапи:

- усвідомлення значення слова в контексті;
- передавання цього значення засобами української мови, тобто власне переклад.

Тут йдеться вже не стосовно перекладу ізольованого слова, а стосовно перекладу слова в тексті. На всіх стадіях перекладу слова в тексті вирішальне значення має аналіз контексту. Відомо, що більшість слів у мові мають багато значень, і встановити, в якому саме з усіх можливих значень слово вжито в даному випадку, можна лише з контексту.

У мовознавстві прийнято розрізняти вузький контекст (словосполучення або речення) і широкий контекст (описання поняття, розділ, глава). У більшості випадків значення слова досить точно розкривають вже з вузького контексту, проте іноді складно визначити, в якому зі своїх значень вжито дане слово, і це нерідко можна вирішити, лише враховуючи широкий контекст. Наприклад: *track* нам пропонували перекладати як «слід» і, відповідно, *track detector* — як «слідовий детектор». Проте зважаючи на прийнятий в техніці термін, *track detector* перекладено як «трековий детектор».

Свідомий вибір аналога може диктуватися лише добрим знанням даного предмета та української літературної мови.

За відсутності відповідності тієї чи іншої лексичної одиниці однієї мови в словниковому складі іншої мови прийнято говорити про безеквівалентну лексику. У науково-технічному тексті це зазвичай назви та аббревіатури, що не мають усталених відповідників у лексиці іншої мови.

Під час перекладу виділили декілька видів відтворення скорочень, а саме:

1) передавання англійського скорочення еквівалентним українським скороченням. Наприклад: *Safety parameter display system, SPDS* — система відображення параметрів безпеки, СППБ; *photomultiplier tube, PMT* — фотоелектронний помножувач, ФЕП; *thermoluminescent detector, TLD* — термолюмінесцентний детектор, ТЛД;

2) передавання англійського скорочення (аббревіатури) мовою оригіналу згідно з ДСТУ 1.7:2001 (9.6.14) [3]. Наприклад: *Computer Automated Measurement and Control, CAMAC* — система автоматизованого вимірювання та керування, КАМАК; *Nuclear Instrumentation Module, NIM* — модуль ядерного устаткування, НИМ;

3) передавання англійського скорочення описовим методом. Наприклад: *FASTBUS* — стандартизована модульна швидкісна цифрова магістраль системи збирання та опрацювання даних;

4) передавання англійського скорочення методом транскрипції. Наприклад: *peak-to-Compton* — пік-Комптон.

Отже, розглянувши деякі труднощі гармонізації термінології [2] з міжнародними у галузі ядерного приладобудування, було встановлено, що головною вимогою є однозначність встановленого лише один раз і назавжди терміна і постійне його уточнення та розширення відповідно до сучасного стану науки й техніки.

Саме на цей час склалися відповідні умови: українська наука поступово набирає темпи поповнення своєї термінологічної бази новими термінами, чисельність якої з кожним роком збільшується, що, у свою чергу, створює умови для отримання нашої країною у майбутньому систематизованого за галузями термінологічного банку та виходу країни на міжнародний ринок.

Сучасна держава не може існувати без розвинутої системи стандартизації, яка не лише забезпечує розвиток її економічної сфери, але й сприяє впорядкуванню результатів наукових досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. ДСТУ 3966:2009. Термінологія. Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять.
2. ДСТУ ІЕС 60050-394:2007. Міжнародний електротехнічний словник. Частина 394. Ядерне приладобудування. Прилади, системи, устаткування та детектори.
3. ДСТУ 1.7:2001. Національна стандартизація. Правила і методи прийняття та застосування міжнародних і регіональних стандартів. ■